

TORNAI JÓZSEF

**Magyarul
virágzó fa**

Gondolat

Az Életfa új hajtása

Tornai József:
Magyarul virágzó fa,
Gondolat Kiadói Kör, 2019.

Alföldy Jenő
(1939, Budapest) irodalom-
történész, Kecskeméten él,
József Attila-díjas

Az idő fogy, a kultúra fogy, Európa a növekvő emberáradat ellenére fogy, de Tornai József költészete még mindig növekedett *Magyarul virágzó fa* című verseskötetével. Habár a költő által ültetett és gondozott fa az utóbbi időben már nemigen terebélyesedik, hatalmas verskínálatával az utóbbi évig tavaszról tavaszra beborította virágaival hűséges olvasóit, majd ellátta őket gyümölcseivel. A varázslatos fa mint ősi jelkép (lásd az édeni almafát, Árgyélus királyfi vagy Csongor úr aranyalmafáját) világszerte használatos, nálunk Életfa néven is. Tornai József költészetében különös szerepet tölt be. Megtalálható a költő legutóbbi, 2019-es kötetének címlapján, és belül, a könyvben az ötletadó vers élén is: *Magyarul virágzó fa*.

Tornai József nemcsak az ez évig megért kilencvenkét esztendejének köszönheti, hogy életművét óriásfához hasonlónak láthatjuk. A szemlélet kedvéért sokszor a külső nagysággal fejezzük ki a kiemelkedő minőséget, noha az

ennél lényegesebb *magvasságot* emlegethetnénk a nagyra tartott költőkről szólva. Ez a költőnk azonban – mindnyájunk költője, a népdaléneklőké éppúgy, mint a Beethoven- és Bartók-imádóké, a spirituálékat hallgatóké s a beatnikrajongóké – méretében is hatalmas életművet takarított be a *Magyarul virágzó fa* előtti verseinek csűrjébe.

Egy költőnek mindene az anyanyelv. Nemcsak eszköze, mint a napi sajtó deákjának, hanem szerelme, étele, élete, húsa is. Kapóra jön egy régebbi verse, az eksztatikus *Drága nyelvem, zöld lebegés örülete* című, dionüszoszian elragadtatott, szabad képzettársításoktól és szexuális energiától magasfeszültségű himnusza. A címben levő *nyelv* szó ősi metafora – etimologice a szánkban ficáncoló húsdarab neve – fejezi ki gondolatközvetítő jelrendszerünket, a beszéd és írás eszközét, a *nyelvet*. Ősi, mint az ég főnevünk, mely a tüzes napkorongra utaló ígéről kapta nevét. Vagy mint

a huszonnégy órából álló *nap* szavunk: egy „nap” annyi idő, amennyi a fölöttünk uralkodó égitest két delelője között eltelik.

Tornai mestere a metaforának. A metafora egyszerre álomi és gondolati, érzékletes és elvontan fogalmi-gondolati hatást kelt, mégis bajosan bontható elemeire. Különösen az az ősi-modern fajtája, amelyet nálunk a bartóki ihletésű költői irányzat használ módszeresen. Az anyanyelv hallatlan bőséggel kínálja a magyar költőnek a rendelkezésére álló szavakat, az egyénien választható morfémákat, szinonimákat, és ezeknek a költői alkatra jellemző társítását. A *Magyarul virágzó fa* remekül választott metafora, egyúttal megszemélyesítés. A nyelvi jelek, a szavak úgy kapaszkodnak össze, ahogy a közbeszédben szinte sosem szoktak egybeölelkezni. Ha alaposabban megnézzük Tornai már említett, *Drága nyelvem, zöld lebegés örülete* című versében a metaforikus összetettséget, föltűnik, hogy mint szerelemtől mámoros férfi a nőt, úgy szólítja meg édes anyanyelvét. A *zöld lebegés* a természet növényi életteljességét, az *örület* pedig itt a tudaton túltengő, ésszerű megfontolásoktól megszabadult ösztön, érzelem szava. Az elragadtatásé, az önfelelt, mindent átjáró érzékiségé. E kettősséget a költő másutt nem a vonzó, hanem a taszító oldaláról is megmutatja. Az ember az ősmondák kiméráihoz, kentaurjaihoz hasonlóan animális („állati”), egyúttal tudatos lény, ezt régóta tudja az emberiség. Ámde a költő aggódva szemléli, hogy a józan gondolat – melynek rendeltetése a természeti (animális, létfenntartáson, fajfenntartási ösztönökön alapuló létezés) emberiesítése – maga is rossz irányba tévedt az emberi történelem és társadalom eltorzult, és egyre több önpusztító veszéllyel fenyegető keretei között. A prométheuszi tűz nemcsak világít, fűt és húst puhít, hanem öldöklő pokolgépeket is működtet világszerte. A helyes válasz mégsem a felvilágosítás apostoláé, J. J. Rousseau-é, aki szerint térjünk „vissza a természethez”, hanem (ezúttal) azé

a Friedrich Nietzscheé, aki a művészetet tartotta az ember egyetlen kivezető útjának a pokolba csalogató létlabirintusból. Tornai ezt nemcsak a filozófiából tanulta meg alaposan, hanem bőven meg is tapasztalta, meg is élte évtizedek hosszú során. Így a nagy önellentmondást művészi alkotómunkájának nem csupán a tárgyává: alanyává is tette. Úgy beszél az emberi szenvedésről, az erkölcsi világrend elrontott (vagy eleve hibás) mivoltáról, a szerelem pótolhatatlan kínjairól, mint aki maga is megszenvedte az emberi faj háborúzó, természetromboló és kulturális értelemben vad, barbár tetteit és közösséginek alig mondható berendezését, a szabadsághiányt. Megszenvedti a reményekben fogant, csalódásokkal eltelt éveket is, a darwini létharcot, s azt az ősi paradoxont, amelyet Villon így jellemezett: „befogad és kitaszít a világ”. Mindebbe Tornai nem nyugodhatott bele, ezért a kultúra, a művészet, a költészet igazához: a szépséghez fordult, mint annak élvezője, s mint megtervezője és előállítója. Teszi ezt a gondolat hőseinek, a filozófusoknak, jogtudósoknak, antropológusoknak és teológusoknak hú tanítványaként, vitapartnereként, hívn is, kételkedőn is, ahogy ezt versei, esszéi és elméleti hozadékokban gazdag műfordítói műhelyvallomásai tanúsítják.

Rendkívüli termékenysége annak a lelki, szellemi nyugtalanságának köszönhető, amely az emberi lét kettősségéből fakad. Abból, hogy tudatossága nemcsak isteni teremtésre tette alkalmassá az egyént és a nagy tettekre szerveződött közösségeket, hanem ráébresztette végességére, kiragadta abból a biztonságos öntudatlanságból, amelyben a föld más lényei élnek. Ez töltötte el az aggodás állandó állapotával. Többé-kevésbé mindnyájunk sorsa ez, de Tornai még a költők között is különösen érzékeny reá. *Ars poetica* című új verse (írt már ilyen címmel 1987-ben is egy izgalmasan szürrealista költeményt), amely a művészet és az elmélet nehezen összeegyeztethető voltát „vallja ki”. A művészet

titkain bölcselkedve „Amit kivallanál, azt tagadod épp el, / nem járhatsz jól a titok elméletével, // ha az élő képek kihullnak belőle” – olvassuk újabb versében. Közel áll ez a vélemény Tornai egyik kedves klasszikusához, Goethehez, aki szerint „Fakó minden teória, / s a lét aranyló fája zöld” (Jékely Zoltán átültetése). Különösen akkor érezzük Goethehez közelállónak, ha Tornai főntebb már említett versére is gondolunk: a *Drága nyelvem, zöld lebegés örülete* címűre. Ebben a régebbi ars poeticában ugyanúgy az élet, a szerelem és a képzelet fölényéről van szó az elvont, kilúgozott fogalmisággal szemben, mint az anyanyelvhez szóló *Magyarul virágzó fában*. A „zöld” jelző az utóbbi évtizedekben világszerte kulcsszó lett a politikában, de a költészet jóval megelőzte (etikai minőségében is) a kétélű politikát. A mi költőnk, Tornai József, megjárván a 20. és 21. század új költői irányzatainak zegét-zugát, nem mozdult el az ősi alapigazságtól, vagy ha mégis, akkor most visszatért hozzá. „Kezdetben Isten volt / az ördög

nevelője. / Lázadt a Sátán, és / Isten messze fordult tőle. // Ezért testvérem Ő, / ezért fogom kezét, / mikor a ravasz Semmi / csont-csipkéje kísért. // Szenvedünk mindnyájan, / és Isten velünk szenved, / mert a Föld s az ember / virága nem szent lett. // Buddha mit is mondott? / »Áraszd el részvétedet, / ez az igazi ösvény, / tisztasághoz vezet.«” Jézus, az Istenember és Buddha egyaránt a szeretet és a részvét tanítója. Ebben a kötetben az egyik nagy újdonság, hogy a nagy Ismeretlenhez (nevezhetjük Istennek is) még sosem jutott ilyen közel a költő. Kilenckvenkettedik évére a Fennen Való így jelenik meg versében: „Az »addig, ameddig« bölcsességbe / már régen belenyugodtam a / fölfoghatatlan égi hatalmak / leheletébe burkolózva” (*Fölfoghatatlan égi hatalmak*). Tornai most már, belefáradván az Idővel folytatott birkózásba, az égi erőttől várja a végső választ kérdéseire. A költő magasra nőtt életművének legutóbbi kötetéből ez tetszik legfontosabbnak.

Alföldy Jenő

Somogyi Győző: A váci csata (1991)